

Filozofia a religia

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Ilustracja interaktywna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Filozofia a religia

Źródło: domena publiczna.

Skąd się wzięliśmy? Dokąd zmierzamy? Jaki jest sens naszego życia? Jak powinniśmy postępować na co dzień? Czy istnieje coś po śmierci? Są to pytania banalne, ale niezmiernie ważne dla naszego życia. Z pewnością również tobie nie są obce. Wiesz także, że są one pytaniami typowymi dla filozofii i dla religii. Czym jednak różnią się od siebie filozofia i religia, skoro w zasadzie dają odmienne odpowiedzi na te pytania? Na czym polega różnica między religijnym a filozoficznym ujmowaniem człowieka i świata?

Twoje cele

- Określisz, czym są religia i filozofia.
- Poznasz podstawowe relacje, w jakich pozostają względem siebie religia i filozofia.
- Przeanalizujesz związki między religijnym a filozoficznym ujmowaniem świata.
- Zapoznasz się z głównymi dowodami na istnienie Boga.
- Zdefiniujesz teizm, deizm, panteizm, agnostycyzm, ateizm.

Przeczytaj

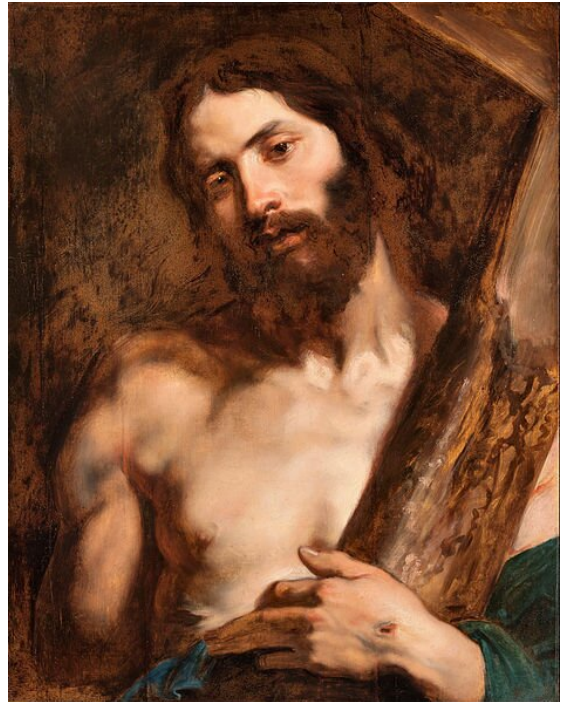
Religia – czym jest, a czym nie jest?

Każdy z nas intuicyjnie wie, czym jest religia, jednak trudno byłoby podać jakąś jej ścisłą definicję. Najogólniej rzecz ujmując, za religię powinniśmy uważać zwarty system wierzeń i wartości, które wzajemnie odnoszą się do siebie i które dotyczą metafizycznych zagadnień istnienia świata.

Religia opiera się zawsze na dogmatach, a więc prawdach wiary, które należy przyjmować, aby czuć się jej pełnoprawnym reprezentantem. W tym znaczeniu obok sfery czysto teoretycznej pojawia się sfera praktyczna, zawsze polegająca na pewnego rodzaju kulcie czy rytuałach. Religia spaja pewną grupę (lub grupy) wyznawców, czyli wspólnotę społeczno-organizacyjną. Wierzenia i towarzyszące im rytuały stanowią przy tym sferę sacrum, a więc świętość wymagającą szanowania, pielęgnacji i kultywowania.

Tak rozumiana religia podlega różnorodnym podziałom. Wyróżniamy bowiem religie politeistyczne (wielobóstwo) i monoteistyczne (wiara w jednego boga), religie pierwotne (proste wierzenia jak [animizm](#) i [animatyzm](#)) i religie o bardziej złożonym charakterze (jak trzy wielkie religie monoteistyczne: judaizm, chrześcijaństwo, islam). Są to jednak podziały wtórne. W tej lekcji skupimy się najbardziej na religii chrześcijańskiej.

Głównym pojęciem religii jest więc pojęcie wiary. Wiara wymaga dogmatu, a dogmat jest gotową odpowiedzią na kwestie intelektualnie trudne. Przyjęcie pewnej wiary wiąże się zatem z uznaniem swoistych dla tej wiary odpowiedzi na podstawowe pytania o naszą egzystencję, moralność i sens istnienia świata. Właśnie to odróżnia religię od filozofii i nauki, z którymi jednak musi ona pozostawać w określonych relacjach.

Jezus z Nazaretu (4/8 p.n.e. – 30/33 n.e.). Jego śmierć na krzyżu uznaje się za moment powstania chrześcijaństwa.

Źródło: domena publiczna.

Filozofia – czym jest, a czym nie jest?

Stary żart historyków filozofii głosi, że najtrudniejszą kwestią filozoficzną jest podanie definicji terminu „filozofia”. Dla jej poprawnego zrozumienia podajmy więc dwie definicje: systematyczną (ogólnie opisującą, czym jest filozofia) i historyczną (skupiającą się na kontekście jej powstania).

Filozofia w najogólniejszym rozumieniu jest całościowym namysłem nad rzeczywistością, który w założeniu ma zaowocować spójnym, logicznym i zrozumiałym obrazem świata, aby wyznaczyć w nim miejsce i rolę człowieka.

Przy takiej definicji rozumiemy, ile racji miał Arystoteles, gdy stwierdził, że filozofia bierze się ze zdziwienia. Świat otaczający człowieka dziwi go nieustannie. Człowiek, chcąc świat zrozumieć, a przez to oswoić i uczynić własnym, dąży do pełnego poznania jego istoty. Dzięki temu lepiej pojmuje samego siebie i jest w stanie wyznaczyć sobie miejsce w świecie, przyjmując odpowiednią postawę względem jego elementów (rzeczy, zwierząt, innych ludzi, a nawet – siebie samego).

Pitagoras z Samos (ok. 570–497). Jako pierwszy użył dla określenia swych nauk nazwy „filozofia” („umiłowanie mądrości”), a siebie określił mianem „filozofa” („miłującego mądrość”).

Źródło: domena publiczna.

W ujęciu historycznym filozofia była próbą racjonalnego i całościowego poznania świata w czasach, kiedy panująca religia i mitologia przestały zaspokajać intelektualne potrzeby człowieka, a nauka jeszcze nie zaistniała. Każda znana nam nauka bezpośrednio lub pośrednio wynika z filozofii. Innymi słowy, każda nauka była początkowo integralną częścią filozoficznych rozważań, z czasem zaś zyskiwała na autonomii, by w końcu wyodrębnić się jako pełnoprawna dziedzina ludzkiej wiedzy. Jeżeli nie możemy powiedzieć, że jakaś nauka wynika bezpośrednio z historycznego rozwoju filozofii, to zawsze wynika ona z innej nauki, która przeszła ten proces. Nie można tego powiedzieć jedynie o sześciu tzw. klasycznych dyscyplinach filozoficznych, które do dziś pozostają jej dziedzinami i współtworzą filozofię ogólnie rozumianą.

Mamy tu oczywiście na myśli filozofię Zachodu, obejmującą swym zasięgiem przede wszystkim Europę i Amerykę, a nie filozofię Wschodu czy też wierzenia indyjskie. Na Wschodzie zasadniczo nie ma różnicy między filozofią, religią, nauką moralną czy światopoglądem.

Głównym pojęciem filozofii, do którego zresztą odnosi się jej nazwa, jest mądrość. Filozofia nie jest religią; nie opiera się na wierze, a żeby cokolwiek przyjąć za pewnik, musi to wcześniej zweryfikować. Z tego samego powodu nie jest także ideologią; ideologii znacznie bliżej do wiary, bo opiera się na słabych rozumowaniach i miałkich wnioskach. Filozofia nie jest też nauką; nauka bowiem pogłębia ludzką wiedzę, tymczasem filozofia jedynie wykorzystuje wiedzę, aby zgłębiać mądrość. Można to ująć w ten sposób, że nauka jest czymś szczegółowym, a filozofia – ogólnym. Jeśli bowiem posiadamy wiedzę, to jest to zawsze wiedza na pewien temat. Natomiast jeśli jesteśmy mądrzy, to jesteśmy takimi niezależnie od materii, w obrębie której się poruszamy.

Szkola Ateńska pędzla Rafaela Santi (1509–1511). Renesansowe ukazanie wszystkich wybitnych filozofów greckich.

Źródło: domena publiczna.

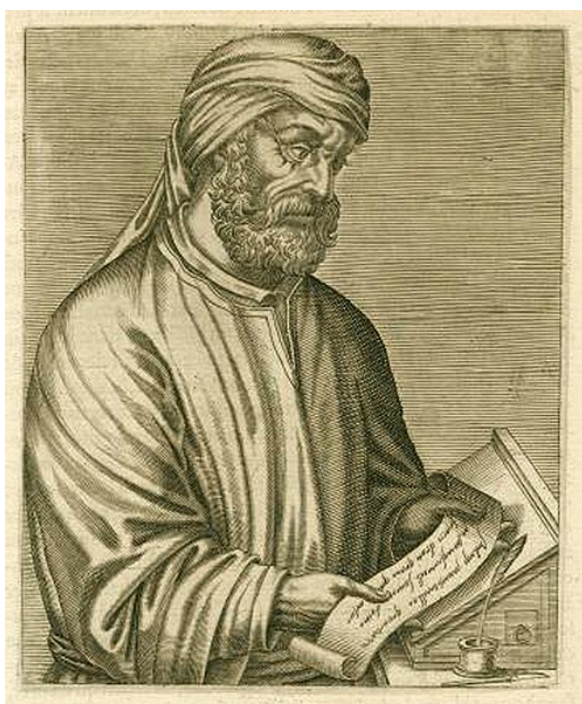
Relacje między religią a filozofią

Wyjściowym punktem stycznym religii i filozofii jest zadawanie tych samych pytań ogólnych. Wszystkie spośród wymienionych we wstępie do niniejszej lekcji są tematami rozważań zarówno pierwszej, jak i drugiej z nich. Pamiętajmy jednak, że głównym pojęciem pierwszej jest wiara, odwołuje się więc do treści objawień i do tradycji, druga zaś zasadza się na pojęciu mądrości, a zatem odwołuje się przede wszystkim do racjonalizmu (dociekań czysto rozumowych) i empirii (badań opartych na doświadczeniach).

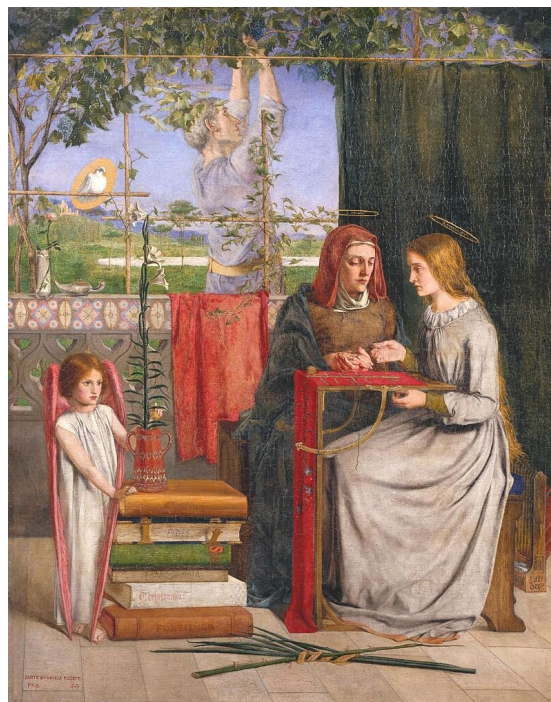
Wynotowane tutaj spostrzeżenia są powodem, dla którego relacje między religią a filozofią są bardzo złożone. Na przestrzeni wieków układały się skrajnie różnie.

U zarania filozofia była postrzegana jako przeciwieństwo mitu. Obowiązywał stary, mitologiczny sposób opisu rzeczywistości oraz powstawał nowy, „przednaukowy” sposób jej badania. Tak rozumiana filozofia wypracowała w swoich pierwszych wiekach takie zagadnienia, jak dualizm świata (podział na materię i niematerialne, odwieczne idee), dualizm człowieka (ciała i duszy), pierwsze dowody na nieśmiertelność duszy ludzkiej czy koncepcja boskiego Rzemieślnika, rozumianego jako budowniczy świata.

Były to więc idee mocno ugruntowane filozoficznie na kilka wieków przed narodzinami chrześcijaństwa. Kiedy nowa religia się pojawiła, zasadniczo posiadała w swym dorobku intelektualnym tylko Stary Testament i naukę moralną, którą pozostawił po sobie Chrystus. Może się wydawać, że nic prostszego, jak sięgnąć po spuściznę myśli greckiej, aby solidnie opracować dogmaty nowej wiary, ale w praktyce rzecz była nieco bardziej skomplikowana.

Tertulian (ok. 150/160–240). Jeden z apologetów chrześcijaństwa, zaciekle przeciwnik tłumaczenia prawd objawionych za pomocą osiągnięć myśli greckiej.

Zgodnie z łacińską sentencją *philosophia ancilla theologiae* filozofia miała być w średniowieczu niewolnicą teologii. Ze względu na zbyt mocny wydzwięk dziś tłumaczy się to określenie jako „służka” czy „służąca”.

Źródło: domena publiczna.

Myśliciele pokroju Tertuliana mocno dystansowali się od myśli greckiej, niejednokrotnie okazując jej wręcz wrogość. Ta bowiem była w ich mniemaniu „pogańska”. Z drugiej strony inni wybitni myśliciele chrześcijańscy, tacy jak Orygenes, doceniali wielkie osiągnięcia filozofii i starali się pogodzić cały szereg jej wątków z treścią Pisma Świętego. Było to zresztą oparte na założeniu, że przecież Bóg musiał intelektualnie przygotować ludzkość na nadejście Chrystusa i poprawne zrozumienie jego nauki, stąd niejako przed nim musieli zaistnieć Sokrates, Platon czy Arystoteles.

Aż do początku średniowiecza trwało pełne zbliżenie religii i filozofii. Właśnie w tej epoce chrześcijaństwo zdominowało całą Europę i potrzebowało intelektualnego zaplecza,

które ugruntowywałyby dogmaty i starało się tłumaczyć treść objawień i Pisma w sposób logiczny i racjonalny. Przez całą epokę na uniwersytetach będzie niepodzielnie królować scholastyka, a więc nurt filozofii średniowiecznej, która odwołuje się do głównych założeń Arystotelesa ze Stagiry i dzięki nim tłumaczy całą rzeczywistość w duchu wiary chrześcijańskiej. Jest to też epoka, w której na styku religii i filozofii rozwijają się dwie dziedziny wiedzy: **teologia** (filozoficznie tłumacząca relację Boga do świata) i **filozofia religii** (analizująca na gruncie filozofii terminy z zakresu religii).

Oczywiście wraz z początkiem renesansu postępuje proces sekularyzacji uniwersytetów, dynamiczny rozwój nauk oraz emancypacja filozofii z roli służebnicy religii. Nie oznacza to jednak, że ich wzajemne relacje się rozwiązały – nieco słabsza więź nie oznacza wszak zerwania stosunków. Filozofia (zwłaszcza filozofia religii) do dziś operuje pojęciami, które zdają się terminami jedynie religijnymi, teologia zaś wciąż może sięgać po metody badawcze, zaplecze terminologiczne i dorobek filozoficzny naszej kultury.

Zdarzały się oczywiście postawy skrajnej nienawiści, jaką filozofowie wykazywali się względem religii. Można tu wspomnieć chociażby naszego rodaka, księdza Stanisława Staszica, który uważał religię za „zabobon” stworzony tylko po to, aby ogłupiać biedny lud i sankcjonować jego feudalny wyzysk. Z kolei niemiecki filozof Fryderyk Nietzsche przeprowadził głęboką krytykę kultury europejskiej, której głównym fundamentem miała być tak znienawidzona przez niego religia chrześcijańska, odpowiedzialna według niego za czynienie człowieka słabym, bezrozumnym i potulnym. Z podobnych pobudek o religii krytycznie będzie się wypowiadał Marks, który w swej wizji społeczeństwa idealnego uzna, że musi ono być ateistyczne.

Przykłady rozważań podejmowanych zarówno przez religię, jak i przez filozofię

Doskonałym przykładem zagadnień, które są zarówno przedmiotem badań religii, jak i filozofii, jest poszukiwanie dowodów na istnienie **Absolutu** (Boga). Z historii filozofii możemy wynotować cztery główne spośród nich: dowód ontologiczny, dowód **teleologiczny**, dowód kosmologiczny, dowód moralny. Każdy z nich przedstawia odmienny sposób rozumowania, ale też spotyka się z zupełnie odmienną krytyką i próbami obalenia. Innym zagadnieniem typowym dla teologii i filozofii jest kwestia tego, w jaki sposób człowiek ustosunkowuje się do sporu

Volter (własc. François-Marie Arouet, 1694–1778).

Wielki przedstawiciel francuskiego oświecenia, zdeklarowany deista. Wpływ na jego poglądy religijne mogło mieć trzęsienie ziemi w Lizbonie w 1755 roku, w wyniku którego zawaliła się katedra, grzebiąc w gruzach uczestników nabożeństwa.

Źródło: domena publiczna.

o istnienie lub nieistnienie Boga. W zależności od przyjętego rozwiązania możemy bowiem przyjąć jedną z trzech postaw, którymi są: [ateizm](#), [deizm](#) i [agnostycyzm](#).

Słownik

Absolut

(łac. *absolutus* – bezwarunkowy, nieuwarunkowany, niezwiązany) jedno z podstawowych pojęć metafizyki, określające byt niczym nieuwarunkowany, pierwszą przyczynę i podstawę istnienia świata, bez której nie mógłby on powstać i istnieć; w znaczeniu teologicznym i religijnym Absolut utożsamiany jest z Bogiem

agnostycyzm

(gr. *agnostos* – powstrzymanie osądu, od *a-* oznaczającego zaprzeczenie i *gnosis* – wiedza, mniemanie) postawa wynikająca z przekonania, że w obliczu niemożliwości udowodnienia istnienia Boga, jak i niemożliwości zaprzeczenia Jego istnieniu, należy powstrzymać się od osądu w tej sprawie

animatyzm

rodzaj wiary w uduchowanie przyrody bez wyobrażeń bogów lub duchów

animizm

często występujący w pierwotnych wierzeniach pogląd, według którego zwierzęta, przedmioty i zjawiska mają duszę

ateizm

(gr. *atheos* – bezbożność, od *a-* oznaczającego zaprzeczenie i *theos* – bóg) pogląd głoszący niewiarę w Boga, siły nadprzyrodzone lub dla nauki niepojęte; często wysuwa argument nienaukowości, logicznej sprzeczności i bezzasadności twierdzeń religijnych; ateizm jest więc przeciwieństwem teizmu, czyli wiary w Boga lub bogów

deizm

(łac. *deus* – bóg) przekonanie, że Bóg stworzył świat, lecz nie ingeruje w jego losy; deiści dzielą normy moralne głoszone przez religię, starają się uznawać dogmaty dla niej niezbędne, jednak wątpią w to, że Bóg przejawia zainteresowanie naszym ziemskim losem; częstą przyczyną przyjęcia postawy deistycznej jest niemożliwość pogodzenia istnienia ogromu zła moralnego na świecie z przekonaniem o dobrym Bogu, który ma nas w opiece i nad nami czuwa

dziedziny filozoficzne

poszczególne domeny filozofii, składające się na filozofię ogólnie rozumianą; historycznie pierwszą parcelację dyscyplin filozoficznych przedstawił Arystoteles, choć już w jego czasach znany był inny podział, zaproponowany przez szkoły hellenistyczne (stoików, epikurejczyków i sceptyków), dzielący filozofię na: etykę, logikę i fizykę; obecnie mówi się o sześciu klasycznych dyscyplinach filozoficznych, a więc tych dziedzinach wiedzy, które nie stały się niezależnymi naukami (są to: etyka, estetyka, epistemologia, aksjologia, metafizyka, ontologia); oprócz nich uprawiane są filozofie nauk szczegółowych (np. filozofia prawa, filozofia historii itp.) oraz konkretne dziedziny filozoficzne związane z różnymi naukami (np. etyka lekarska, moralność medycyny itp.)

filozofia religii

dziedzina filozoficzna, która za przedmiot namysłu i badań obiera pojęcia ściśle związane z religią

teleologia

(gr. *telos* – cel, kres, spełnienie) metoda celowego wyjaśniania zjawisk zachodzących w rzeczywistości; w ujęciu teleologicznym tłumaczymy zjawiska nie w sposób przyczynowy czy przyczynowo-skutkowy, lecz celowy; oznacza to, że każde zjawisko analizujemy nie z perspektywy przyczyn jego zaistnienia, lecz skutku, jaki wywołało; jej inicjatorem był Arystoteles, który za jej pomocą tłumaczył zjawiska fizyczne

teologia

(gr. *theos* – bóg i *logos* – nauka) dziedzina wiedzy badająca zagadnienia z obszaru religii za pomocą metodologii i terminologii filozoficznej; nie jest nauką w pełnym znaczeniu tego słowa, gdyż jako pewnik przyjmuje kwestie, które pozostają w sferze wiary; stara się jednak w sposób racjonalny uzasadnić twierdzenia, które dla religii chrześcijańskiej mają kluczowe znaczenie

Ilustracja interaktywna

Polecenie 1

Przeanalizuj treść poniższej ilustracji. Zapoznaj się z czterema dowodami na istnienie Absolutu oraz próbami ich podważenia. Zastanów się, czy przedstawione dowody wydają ci się wystarczające, czy raczej zgadzasz się z ich krytykami.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DCTC88RKY>

Film przedstawia dowody na istnienie boga i argumenty je obalające

Ilustracja główna: licencja: CC BY-SA 3.0, autor: Porfirio Domingues, Wikimedia Commons.
Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Jeszcze raz przeanalizuj powyższe rozumowania i ich krytykę. Jak uważasz, czy prawdziwa wiara potrzebuje filozoficznych (racjonalnych) dowodów?

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Metodę badawczą, która dąży do wyjaśnienia zjawisk nie z perspektywy ich przyczyn, lecz skutków, nazywamy...

agnostycyzmem.

deizmem.

teologią.

teleologią.

Ćwiczenie 2

Poniższy tekst dotyczy stosunków pomiędzy religią a filozofią. Uzupełnij go o poprawne możliwości.

Początkowo stosunki religii chrześcijańskiej i filozofii podrzyte były wzajemną [].
Późniejsi myśliciele, tacy jak [], byli przeciwni stosowaniu metod i osiągnięć
filozoficznych w rozważaniach religijnych, ale teoretycy wiary, jak np. [], byli
entuzjastami tego podejścia. Pełne wykorzystanie myśli filozoficznej w rozwoju dogmatów
i nauki Kościoła miało miejsce w []. Ukuto nawet powiedzenie, że w tej epoce filozofia
była [] teologii. W późniejszych czasach natomiast pojawiło się pomiędzy filozofami
wielu przeciwników religii, jak chociażby twórca socjalizmu [] czy polski filozof
[].

guwernantką

nowożytności

Tertulian

fascynacją

Kotarbiński

Hegel

antyku

Tatarkiewicz

Kant

nieufnością

Marks

Nietzsche

służką

nauczycielką

Orygenes

Platon

matką

współczesności

średniowieczu

Grabski

Ciekawością

Wolter

Staszic

Ćwiczenie 3

Poniższa tabela dotyczy zagadnień filozofii, nauki i religii. Uzupełnij ją o podane możliwości.

Jej główne pojęcie to..., Bazuje na..., W kwestii poznania rzeczywistości zapewnia..., W porównaniu z dwiema pozostałymi okazuje się...

	Filozofia	Nauka
Religia		
Jej główne pojęcie to...		
Bazuje na...		
W kwestii poznania rzeczywistości zapewnia...		
W porównaniu z dwiema pozostałymi okazuje się...		

Ćwiczenie 4

Połącz wynotowane postawy względem istnienia Boga z ich opisem.

Agnostycyzm

Postawa polegająca na nieorzekaniu w kwestii istnienia i nieistnienia Boga.

Deizm

Wiara w istnienie Boga.

Teizm

Przekonanie o nieistnieniu Boga.

Ateizm

Przekonanie o istnieniu Boga jako twórcy świata, który nie ingeruje w jego wydarzenia.

Ćwiczenie 5

Własnymi słowami wyjaśnij, dlaczego postawa agnostyków przypomina postawę sceptyków.

Ćwiczenie 6

Własnymi słowami określ, na czym polega dowód ontologiczny.

Ćwiczenie 7

Własnymi słowami określ, na czym polega dowód kosmologiczny.

Ćwiczenie 8

Własnymi słowami opisz, na czym polegała krytyka dowodu moralnego.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Filozofia a religia

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Wybrane problemy filozofii.

8. Spór o istnienie i naturę absolutu (Boga). Uczeń:

- 1) odróżnia i wyjaśnia następujące stanowiska: teizm, deizm, panteizm, agnostycyzm, ateizm;
- 2) krytycznie rekonstruuje następujące argumenty za istnieniem Boga: argument ontologiczny, argument kosmologiczny, argument teleologiczny, argument moralny;
- 3) przedstawia światopoglądowe znaczenie sporu o istnienie Boga i rolę religii w życiu człowieka;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne (językiem ucznia):

- Określisz, czym są religia i filozofia.
- Poznasz podstawowe relacje, w jakich pozostają względem siebie religia i filozofia.
- Przeanalizujesz związki między religijnym a filozoficznym ujmowaniem świata.
- Zapoznasz się z głównymi dowodami na istnienie Boga.
- Zdefiniujesz teizm, deizm, panteizm, agnostycyzm, ateizm.

Cele operacyjne. Uczeń:

- pojmuje rolę filozofii jako fundamentalnego składnika dziedzictwa kultury śródziemnomorskiej;
- identyfikuje różne problemy, stanowiska i nurty filozoficzne na przykładach pytań i twierdzeń filozofów;

- rozpoznaje związki między filozofią a innymi działami kultury europejskiej, zwłaszcza między filozofią a sztuką (w tym literaturą piękną), religią i nauką;
- umie stawiać pytania światopoglądowe (w tym moralne) i poszukiwać odpowiedzi na nie z wykorzystaniem wiedzy filozoficznej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- z użyciem e-podręcznika;
- grafika interaktywna .

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia e-materiał: „Filozofia a religia” uczestnikom zajęć. Prosi uczniów o przygotowanie prezentacji na podstawie informacji zawartych w sekcji „Przeczytaj”. Uczniowie mają za zadanie przygotować przykłady z tekstów kultury oraz z życia ilustrujące zagadnienia związane z tematem lekcji.

Faza wprowadzająca:

1. Prowadzący zajęcia loguje się na platformie, wyświetla temat lekcji oraz cele. Wspólnie z uczestnikami zajęć ustala kryteria sukcesu.

2. **Dyskusja wprowadzająca.** Zalogowany na platformie nauczyciel sprawdza, którzy uczniowie zapoznali się z udostępnionym przed lekcją e-materiałem. Wybrani uczniowie prezentują efekty pracy w domu. Pozostali uczniowie zadają pytania prezentującym oraz uzupełniają informacje o swoje przykłady. Tę część lekcji kończy krótka dyskusja wokół poruszonej tematyki. Po zakończeniu dyskusji chętna lub wybrana osoba przedstawia wnioski.

Faza realizacyjna:

1. **Mapa myśli.** Nauczyciel wyznacza ucznia, który zapisuje na tablicy podane przez niego hasło: *Filozofia vs religia*. Następnie uczniowie podają na forum swoje pomysły. Wybrany uczeń zapisuje je wszystkie wokół hasła.
Na tej podstawie powstaje mapa myśli/pojęć, do których uczniowie będą mogli powracać podczas kolejnych etapów zajęć lub w ramach powtórki materiału w domu
2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Ilustracja interaktywna”. Odczytanie polecenia do multimedium: *Przeanalizuj treść poniższej ilustracji. Zapoznaj się z czterema dowodami na istnienie Absolutu oraz próbami ich podważania. Zastanów się, czy przedstawione dowody wydają ci się wystarczające, czy raczej zgadzasz się z ich krytykami*. Wspólna praca całego zespołu klasowego nad odpowiedziami.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 1–4. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi.
4. Ostatnią partię ćwiczeń (nr 5 i 6) uczniowie wykonują wspólnie i omawiają je razem z nauczycielem.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Wspólnie z uczniami poddaje refleksji proces dydaktyczny: czego się uczniowie nauczyli, czy osiągnęli założone cele?

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia nr 7 i 8 zawarte w sekcji „Sprawdź się”. Przygotowują uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, Warszawa 2005.
- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie: przewodnik po metodach aktywizujących*, Warszawa 2010.
- Brożek A., *Filozofia jako zwalczanie zabobonów*, w: „Filozofuj!” 2020 nr 6 (36), s. 19–21.

- *Filozofia w szkole. Współczesne dylematy i wyzwania etyczne*, t. 6, red. B. Burlikowski i W. Rechlewicz, Kielce 2005.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Ilustracja interaktywna” do podsumowania lekcji.